

Vasatiden

STOCKHOLMS BLODBAD

I november år 1520 ställde den danske kungen Kristian till med en stor fest på slottet i Stockholm. Han ville fira att han nu var kung över unionen mellan Danmark, Norge och Sverige. På festens tredje dag låste man slottets portar och gästerna blev fångar. Sedan släpades svenska biskopar, adelsmän och borgare ut från slottet till Stortorget, där de avrättades. Blodet från de halshuggna rann ner i grändernas rännstenar. Kristian fick efter den här händelsen öknamnet Kristian Tyrann.

Det sägs att kropparna låg kvar på torget från torsdagen till lördagen innan man tände ett stort bål på Södermalm och brände upp dem, vilket man ansåg passande för kättare. Den här händelsen kallas för Stockholms blodbad. Blodbadet var en hämnd på dem som ville att Sverige skulle ha en egen kung och vara ett självständigt land.

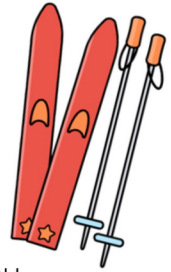
Efter blodbadet reste kung Kristian hem till Danmark. Han trodde nu att Sverige skulle vara med i unionen när han gjort sig av med sina fiender. Missnöjet hos svenskarna växte och många var upprörda och arga. En av dem som var upprörd hette Gustav Eriksson Vasa. Han var son till en av de adelsmän som hade halshuggits vid blodbadet.

Stockholms blodbad skildrat i "Blodbadstavlan".

GUSTAV VASA BLIR KUNG

Kung Kristian hade tagit Gustavs systrar och mamma som fångar. Kristian hade också bestämt att allt Gustavs familj ägde nu tillhörde kungen. Gustav förstod att hans liv var i fara så han flydde till Dalarna.

I staden Mora i Dalarna höll Gustav ett tal för dalkarlarna för att han ville ha dem med på ett uppror mot Kristian, men de sa nej. Då gav sig Gustav iväg på skidor mot Norge. Men dalkarlarna ångrade sig och skyndade efter Gustav. De hann ikapp honom i Sälen. Det är denna händelse som har gett upphov till att det idag åker tiotusentals skidåkare från Sälen till Mora varje år den första söndagen i mars. Vasaloppet är en skidtävling till minne av Gustavs flykt genom Dalarna.

Fler och fler bönder ville slåss mot Kristian, eftersom missnöjet mot danskarna var stort i hela Sverige. De lyckades besegra de danska soldaterna. Men kungens borgar var för svåra att inta för en bondearmé. Gustav vände sig då till tyskarna i den rika handelsstaden Lübeck för att be om hjälp. De ville hjälpa till för de tyckte att Kristian hindrade deras handelsskepp på Östersjön. Därför skickade de nu krigsskepp och vältränade legosoldater. Nu lyckades Sverige vinna kriget. Detta krig som ibland kallas för befrielsekriget ledde till att Sverige slutgiltigt lämnade Kalmarunionen. Då Gustav Vasa var den som gjorde Sverige självständigt har han fått titeln landsfader.

Den 6 juni 1523 valdes Gustav Vasa till Sveriges kung. Det är därför vi firar den 6 juni som vår nationaldag.

Gustav Vasas tal till bönderna i Mora.

GUSTAV VASAS SLÄKT

Mellan åren 1523 och 1560 var Gustav Vasa kung i Sverige. Efter honom blev hans söner kungar. Eftersom Vasa var deras släktnamn så har denna tid då de regerade i Sverige kommit att kallas för Vasatiden. Vasatiden började år 1520 och slutade år 1611.

Gustav Vasa fick en stor familj. Han var gift tre gånger. Först gifte sig Gustav med den tyska prinsessan Katarina av Sachsen-Lauenburg. De fick tillsammans en son som hette Erik. När Katarina dog bara 22 år gammal gifte han om sig med en adelsdam som hette Margareta Leijonhufvud. De fick många barn tillsammans. Av de 10 barnen var det 8 som nådde vuxen ålder. Två av sönerna dog när de var små. Gustav Vasas tredje drottning hette Katarina Stenbock. Hon var systerdotter till Margareta. Många tyckte inte att detta giftermål var lämpligt då Gustav var 55 år och Katarina var bara 16 år. Med Katarina fick han aldrig några barn. Tre av Gustavs fyra söner blev kungar. Det var Erik, Johan och Karl. Gustav Vasa hade också fem döttrar. Döttrarna giftes bort med furstar och rika adelsmän runt om Europa. På så sätt skulle slakten Vasa få mäktiga och rika vänner.

Gustav bestämde att Sveriges kung inte längre skulle väljas av adelsmännen som man gjort på medeltiden. Sverige skulle bli ett arvrike. Det betydde att när kungen dog skulle hans äldsta son bli kung. Detta gjorde Gustav för att kunna behålla makten inom sin familj. Vi har än idag ett arvrike. 1980 bestämdes det även att det inte behövde vara en son utan kunde vara en dotter som tog över tronen om det var en flicka som föddes först.

GUSTAV VASAS ÄVENTYR

Gustav Vasa ville bli ihågkommen som en bra kung. Han gav därför skrivare i uppdrag att skriva krönikor om hans liv. En krönika är en slags historiebok som berättar om vad som har hänt. Det var Gustav som bestämde vad som skulle finnas med i boken. Det finns många sägner om Gustav Vasas äventyr. En sägen är en historia som berättats muntligt mellan människor och sedan blivit nedskriven.

Kung Kristian av Danmark utlovade en stor belöning till den som kunde fånga Gustav Vasa. Gustav flydde till Dalarna för att samla ihop hjälp och starta ett uppror mot den danske kungen. För att han inte skulle bli igenkänd klädde han ut sig till en enkel bonde.

På sin flykt stannade Gustav till hos bonden Sven i Isala. Just då han stod i köket och pratade med bondmorän Margit knackade de danska knektarna på och letade efter Gustav Vasa. Margit slog då till Gustav med en stor brödspade och skrek åt honom som om han vore en av deras drängar. För att de danska knektarna inte skulle fatta att det var Gustav som stod i köket. Gustav smög ut ur köket och bonden Sven gömde honom i ett hölass och de gav sig iväg med häst och vagn. Vagnen stoppades på vägen av danska knektar som letade igenom hölasset. De stack med sina spjut i hölasset. De träffade Gustav som blev sårad och började att blöda. Men Sven var listig och tog fram en kniv och skar hästen i benet för att de ska tro att blodet som syntes i snön kom från hästen.

Gustav Vasa blir slagen med en brödspade i Isala.

BÖNDERNA

Under Vasatiden var de flesta människorna bönder och bodde ute på landsbygden. De byggde sina hus ungefär som man hade gjort på medeltiden. Inne i stugan var det trångt och på vintern samsades de ofta om utrymmet med djuren. Man sov i träsängar på halm och med djurfällar. Täckten och kuddar som vi har idag fanns inte. De små barnen låg i vaggor som hängde ned från taket i ett rep.

Bönderna hade många tunga arbeten som de utförde på gården. Alla hade sina olika sysslor. Männen i byn var ofta ute på jakt i skogen och de som bodde nära vattnet gav sig ut på fisketurer. Männen tog också hand om jorden som skulle plöjas och harvas. De skötte även slakten av djuren. Kvinnorna hade hand om barnen och djuren på gården. De mjölkade korna, malde säd och bakade bröd, lagade mat och bryggde öl. De sydde också alla kläder. Det var vanligt att man tog hjälp på gården av drängar och pigor.

Under den här tiden var dödligheten stor bland nyfödda barn. Nästan vart fjärde barn dog innan de hunnit fylla ett år. Man kunde inte bota sjukdomar på den tiden. Det fanns inte så mycket leksaker. De tillverkade sina egna leksaker. En del av de lekar som de lekte då är vanliga även idag. De lekte kurragömma, spelade kula, hoppade hage och lekte blindbock.

Bönderna hade långa arbetsdagar under Vasatiden. De kunde arbeta 15 timmar om dagen. Det fanns många helgdagar under året då man ställde till med fest. Många av våra traditioner kommer från denna tiden. Den 1 maj firade man den helige Valborg. Till det datumet skulle bondens inhägnader vara klara så att man kunde släppa ut djuren på bete. Kvällen innan tände man stora eldar för att skrämma bort vilda djur som kunde tänkas vilja ge sig på boskapen. Vi tänder fortfarande idag eldar på Valborgsmässoafton. Julen var en stor högtid precis som idag. Man träffades och åt mycket god mat och dansade och lekte, men någon tomte och julklappar hade man ännu inte börjat med.

Skördetiden var den mest arbetsintensiva perioden på jordbruksåret.

REFORMATIONEN

Under 1500-talet var alla människor mycket mer religiösa än vad vi är idag. Alla var tvungna att tro på Gud och gå i kyrkan på söndagar. Men många tyckte att påven och biskoparna misskötte sig. De tyckte att de levde lyxliv och slösade med kyrkans pengar.

Den tyske munken Martin Luther fick nog. Han protesterade mot påven och skrev ner vad han ville ändra på inom kyrkan. Martin Luthers idé att ändra på saker inom kyrkan kallas för reformation. Ordet reformation betyder omforma.

Det var många kungar i norra Europa som höll med Martin Luther. Kungarna höll mest med för att de ville komma åt påvens och kyrkans rikedomar. Kyrkorna som lämnade påvens kyrka kallas protestantiska, eftersom de protesterade mot påven. Påvens kyrka kallas för den katolska. Där fortsatte påven i Rom att vara överhuvud inom kyrkan och det är han än idag. Reformationen ledde till att den kristna kyrkan splittrades i en katolsk del och en protestantisk del.

En svensk präst som hette Olaus Petri ville reformera den svenska kyrkan så att den blev som Martin Luther tyckte. Gustav Vasa såg detta som sin chans att komma åt kyrkans pengar. Sverige var ett fattigt land efter allt krigande mot Danmark. Vid ett stort möte i Västerås år 1527 tvingade Gustav Vasa de svenska biskoparna att lämna påvens kyrka. Det första Gustav Vasa gjorde var att ta kyrkans makt och deras rikedomar. Nu var kungen chef över kyrkan och mycket av rikedomarna behöll han för sig själv. Gustav byggde slott och anställde soldater.

Ett avlatsbrev var ett dokument som gav syndernas förlåtelse. De var dyra att köpa och innebar att de rika fick lättare att komma till himlen.

Några av Martin Luthers teser:

- * Översätt Bibeln så att alla kan läsa den.
- * Prästen ska inte tala på latin i kyrkan.
- * Kyrkan ska inte längre sälja avlatsbrev.
- * Präster tillåts att få gifta sig.
- * Den egna tron och Gud är viktigare än påven i Rom.

GUSTAV STYR LANDET

När Gustav reformerade kyrkan ville han också komma åt de rika klostren. Han lät stänga klostren i Sverige.

Protestanterna ville att språket i Bibeln och i kyrkan skulle vara begripligt för vanligt folk. Gustav Vasa lät därför översätta hela Bibeln från latin till svenska. Nu kunde många människor läsa Bibeln och de lärde sig att stava. Tidigare hade folk stavat väldigt olika. Bibeln hjälpte till så att den skrivna svenskan blev lika i hela landet.

Ett bra sätt att sprida åsikter var att trycka böcker. Boktryckarkonsten hade kommit till Sverige 1483. Den som kunde trycka böcker hade stor makt. Det förstod Gustav Vasa så han startade ett kungligt boktryckeri i Stockholm.

Gustav Vasa ville hålla reda på alla bondgårdar i Sverige så att ingen kunde smita från att betala skatt. Till sin hjälp hade han fogdar i hela landet. De skrev in alla namnen på gårdarna i speciella böcker som kallades jordeböcker. Tack vare att många av dem finns kvar så vet vi så mycket om 1500-talet. Gustav skrev också många brev till fogdar, bönder och sin familj. Dessa brev finns kvar idag.

1 Bild från Mölndals Länsmuseum

Boktryckarkonsten kom till Sverige 1483.

UPPROR MOT GUSTAV VASA

Gustav Vasa styrde landets hårt. Han blev inte populär bland bönderna. De var arga för den höga skatten och att kyrkorna tömdes på sitt silver. Det blev flera bondeuppror mot kungen. Det största och mest kända är Dackeupproret, år 1542. Det leddes av bonden Nils Dacke från Småland. Upproret fortsatte till år 1543, då Nils Dacke sköts ihjäl. Hans huvud sattes på en päle i Kalmar. Efter upproret straffades smålänningarna hårt av kungens soldater. Gustav hade lyckats och kunde fortsätta att styra landet.

Klockupproret var det sista upproret av dalkarlarna mot Gustav Vasa och hans lagar och bestämmelser. På ett möte i Örebro 1531 beslöts att varje sockenkyrka i landet skulle lämna ifrån sig sin största kyrkklocka, därav namnet klockupproret. Alternativt kunde klockan lösas med dess värde i pengar utdelat i koppar eller silver. Orsaken till insamlandet uppgav Gustav Vasa vara skulden som landet hade till Lübeck, som hjälpt dem med pengar i kriget mot danskarna. När dalkarlarna fick höra om det här beslut de att varken lämna någon klocka ifrån sig eller ge några pengar. Några av ledarna för upproret blev avrättade direkt och andra fördes till Stockholm och fängslades och senare efter att de dömts av en domstol avrättades de också.

Dackefejden

KUNG ERIK XIV

Under den andra delen av Vasatiden styrde Gustavs söner Sverige. De bråkade en hel del och de avsatte varandra. De krigade också mot Danmark och Ryssland. Sönerna ville att kungahuset i Sverige skulle bli lika fint som de i Europa. De hade intresse för konst, kläder och inredning.

Gustav Vasas äldsta son Erik var 26 år när han blev kung. Erik ville ha en fin drottning att gifta sig med, men drottning Elisabet i England tackade nej. Erik gifte sig då med Karin Månsdotter som han var kär i, men det blev en skandal då hon var en enkel flicka av folket. Hon var dotter till en fattig fångvaktare.

Erik hade fått en fin utbildning. Han talade både tyska, franska och latin. Han var också duktig på att rita och att spela musik. Erik var alltid misstänksam och vågade knappt lita på någon. Han hade fått för sig att slakten Sture ville störta honom från tronen. Tillsammans med några beväpnade män mördade Erik Sturarna. Det sägs att han efter mordet försvann till skogen och var borta i flera dagar.

När Erik var kung krigade han mot Danmark under flera år. Kriget kallas det Nordiska sjuårskriget. Ingen vann kriget, det kostade bara en massa pengar och många dog. Erik var inte frisk, många tyckte att han var galen. Det var farligt att ha en galen kung i Sverige. Till slut gjorde Eriks lillebror Johan uppror och kastade honom i fängelse. Ryktet säger att han sen blev förgiftad av ärtsoppa i fängelset och dog. Forskare har undersökt kistan och de har hittat arsenik, ett dödligt gift, i hans kropp.

KUNG JOHAN III

Nu blev Johan kung i Sverige under namnet Johan III. I 20 år krigade han mot Ryssland. Ryssland styrdes av en tsar, ungefär samma sak som en kung. Tsaren hette Ivan den förskräcklige. Han fick sitt namn för att han dödade sin egen son med ett svärd.

Kriget handlade mest om vem som skulle bestämma över Estland. Estland var attraktivt för man ville åt deras hamnar och kustområden. Där kunde man tjäna stora pengar på tullar. Sverige vann till slut kriget. Kriget blev mycket dyrt för det hade behövts många utländska legosoldater, skepp och vapen.

Johan är mest känd för sina stora slottsbyggen. Det var ett dyrt intresse att bygga om alla gamla borgar till kungliga slott. Den gamla borgen i Kalmar gjordes om till ett ståtligt kungaslott likt de som fanns nere i Europa. Där bodde Johan med sin familj. De kungliga slotten som byggdes under Vasatiden kallas för Vasaslott. Några av de mest kända är Kalmar, Borgholm, Örebro, Uppsala, Gripsholm och Vadstena.

Johan gifte sig med en polsk prinsessa som hette Katarina. Hon var katolik, vilket inte var populärt i Sverige. Johan III var kung i Sverige mellan åren 1568 och 1592.

KUNG SIGISMUND

När Johan III dog blev hans son Sigismund kung. Sigismund var redan som liten intresserad av konst. Han var en duktig guldsmed och han kunde måla fina tavlor i oljefärg. Eftersom hans mamma var polska så hade han redan varit kung i Polen och nu blev han kung även i Sverige. Han härskade nu över två riken både Sverige och Polen. Polen var ett katolskt land, så Sigismund var katolik.

Sverige hade varit protestantiskt i 65 år och var vana med det och hade ingen önskan om att gå tillbaka till att bli katoliker.

Sigismunds farbror Karl tyckte inte om att Sigismund var katolik. Karl ville dessutom själv bli kung. Karl bestämde därför att alla i Sverige var tvungna att vara protestanter. Ett inbördeskrig bröt ut i Sverige mellan Sigismunds trupper och Karls trupper. Till slut vann Karl och Sigismund avsattes som kung. Karl blev ny kung i Sverige och Sigismund fick nöja sig med att flytta tillbaka till Polen och vara kung där.

KARL IV

När Karl hade tagit makten ville han hämnas på de adelsmän som hade varit på Sigismunds sida under inbördeskriget. Det blev en rättegång mot adelsmännen i Linköping. Fem adelsmän avrättades. De halshöggs på torget i Linköping. Händelsen kallas för Linköpings blodbad och inträffade den 20 mars år 1600.

Karl väntade med att kröna sig till kung till år 1607 och tog då namnet Karl IV. Karl var den av Gustav Vasas söner som var mest lik sin pappa. Han kunde vara lika tvär och butter och ha ett häftigt humör. Han var en hård och sträng kung. Han införde högre skatter för både adeln och bönderna. Sverige var fattigt och han behövde få in pengar till rikets skattkista. Erik och Johan hade slösat bort pengar på dyra slottsbyggen och långa krig. Karl IV såg till att svenska bergsbruket och jordbruket utvecklades mer.

Under Karls regeringstid blev Sverige inblandat i tre krig mot Polen, Ryssland och Danmark. Karl dog 1611 och hans son Gustav Adolf blev kung. Strax innan sin död lär Karl ha lagt sin arm runt sin son och sagt "Det är han som ska göra det". I och med det började det en ny tid i Sverige historia som kallas stormaktstiden.

SPÅR FRÅN VASATIDEN

- Gustav Vasa har funnit på flera av våra svenska sedlar. 1989 introducerades tusenlappen med Gustav Vasas porträtt på framsidan. 2015 ersattes hans porträtt med Dag Hammarskjöld. Gustav fanns även med på den gamla 5-kronorssedeln som trycktes mellan 1965 och 1981.
- Många städer i Sverige bär namn med Vasa på gator och stadsdelar. I Stockholm har vi stadsdelen Vasastaden. Vasagatan förekommer i många svenska städer, Västerås, Örebro, Härnösand, Vetlanda, Falköping, Göteborg, Stockholm och Umeå för att nämna några.
- Statyer med Gustav Vasa kan vi också hitta runt om i vårt land.
- Idag är fortfarande Sverige ett arvrike.
- Skidtävlingen Vasaloppet som går av stapeln varje år i mars till minne av Gustav Vasas flykt från de danska knektarna.
- Den svenska nationaldagen den 6 juni som firas till minne av Gustav Vasas kröning.
- Kyrkans förändring från katolicismen till protestantismen.

Hoppas att du får användning av detta i din undervisning.

Tack för att du har laddat ner mitt material.

- Det är tillåtet att använda mitt material för privat bruk och enskilda klassuppsättningar.
- Vill du dela med dig av materialet till kollegor ber jag dig att hänvisa till min sida på skolmagi.se
- Inspireras av materialet men du får inte bearbeta eller ändra i materialet.
- Du får inte använda materialet eller bilderna för att sälja det vidare.

Cliparts bilderna har jag köpt från:

De äldre bilderna är från Wikipedia och copyrighten har löpt ut, så de är ok att använda.

Källor:

Puls Historia 4-6 (Göran Körner och Per Lindberg)

Historiabok för barn: från vikingarna till Gustav Vasa (Birgitta Ahlberg)

Gustav Vasa - landsfader eller tyrann? (Lars Olof Larsson)